

LUNDAGATAN, DEL AV SÖDERMALM 2:8, STOCKHOLM

KULTURMILJÖUTREDNING 2017-12-14

LUNDAGATAN, DEL AV SÖDERMALM 2:8, STOCKHOLM KULTURMILJÖUTREDNING

2017-12-14

Beställare:

Erik Wallin AB

Nyréns Arkitektkontor, kulturmiljö:

Anna Birath, byggnadsantikvarie (uppdragsansvarig)

Katarina Borg, landskapsarkitekt

Mattias Eklund, byggnadsantikvarie

Linda Thörner, byggnadsantikvarie

Nytagna fotografier:

Nyréns arkitektkontor om ej annat är angivet..

Foto till vänster: Lundagatan västerut 1962-63. Foto: Eric Ericsson, Nacka Foto. Källa: Stockholms stadsmuseum

Omslagsfoto: Lundagatan österut, april 2017.

Innehåll

Inledning	1
Bakgrund	1
Uppdraget	1
Gällande lagrum.....	1
Kulturhistorisk klassificering.....	1
Historik	2
Skinnarviksberget	2
Skinnarviksparken	2
Framdragningen av Lundagatan	2
Kvarteret Marmorn - historisk bakgrund.....	4
Historik - Områdets utveckling i kartor	11
Nulägesanalys	12
Kulturhistoriskt värde	18
Kulturhistoriska utgångspunkter.....	18
Källa till kunskap.....	18
Källa till upplevelse	19
Beskrivning av förslaget	20
Konsekvensanalys	23
Källor	25
Arkiv	25
Litteratur	25
Övrigt.....	25

Ortofoto med de namn som nämns i utredningen. Aktuellt område inringat med streckad linje. Källa: Eniro/Lantmäteriet

Inledning

Bakgrund

Det aktuella området är en del av fastigheten Södermalm 2:8, beläget mellan Lundagatan och Övre Lundagatan på Södermalm, Stockholm. Marken ägs av Stockholms stad men anvisades till Erik Wallin AB i januari 2015. Positivt planbesked gavs hösten 2015 och stadsplanenämnden beslutade i februari 2017 att påbörja planarbetet.

Detaljplanearbetet syftar till att möjliggöra ny bostadsbebyggelse i form av stadsradhus. Erik Wallin AB har genom Utopia arkitektkontor låtit ta fram ett förslag med 16 stadsradhus.

Stockholms stadsmuseum har i sitt remissvar daterat 2016-10-20 påpekat att ”ny bebyggelse i området skulle medföra en mycket påtaglig förändring av miljön. En regelrätt MKB är dock inte motiverad under förutsättning att en utredning och konsekvensanalys av projektets påverkan på den kulturhistoriskt värdefulla miljön genomförs.”

Uppdraget

Syftet med rapporten är att redovisa områdets historia, beskriva nuläget samt analysera det kulturhistoriska värdet. Därefter görs en konsekvensanalys av det aktuella planförslaget, samt ges råd och anvisningar för hur ny bebyggelse kan anpassas till platsen så för att minska dess negativa påverkan på den historiska miljön.

Gällande lagrum

Plan- och bygglagen

Enligt PBL 2 kap. 6 § så ska ny bebyggelse utformas

och placeras på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärden på platsen och intresset av en god helhetsverkan. Vidare så ska bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas.

Miljöbalken

Området omfattas av riksintresse för kulturmiljövården ”Stockholms innerstad med Djurgården”. Området tillhör inte riksintressets kärnområden, men är en god representant för riksintresset i de delar som beskrivs som

- Det sena 1800-talets stadsbyggande på malmarna med esplanadsystemet och gator av olika bredd och karaktär och byggnader i bestämda hushöjder
- 1900-talets bebyggelse och bebyggelseutveckling
- Stockholmska särdrag som anpassningen till naturen
- De tydliga avläsbara ”årsringarna” i stadsväxten

Kulturhistorisk klassificering

Bebyggelsen i närområdet är kulturhistoriskt klassificerad av Stockholms stadsmuseum. Den kulturhistoriska klassificeringen är ett kunskapsunderlag som ligger till grund för bedömningar vid

Stockholms stadsmuseums klassificeringskarta

bygglovgivning och planhandläggning Inom området finns blå-, grön- och gulklassade byggnader.

Kv. Marmorn är det första exemplet på bostäder i funktionalistisk stil i staden och är blåklassat. Blåklassade byggnader har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde motsvarande kulturminneslagens fordringar på ett byggnadsminne. Det aktuella planområdet är planlagt tillsammans med kv. Marmorn, och utgör en del av funktisbebyggelsens omgivande gröna krans.

Grönklassade byggnader har ett särskilt kulturhistoriskt värde. Byggnaderna i kv. Bjälken mot Lundagatan är grönklassade.

Gulklassade byggnader har ett visst kulturhistoriskt värde och/eller ett värde för stadsbilden. Byggnaderna i kv. Sparren vid Lundagatan är gulklassade.

Historik

Skinnarviksberget

Längs med södra sidan av den stora östvästliga sprickdalen som idag utgör Mälaren och Saltsjön reser sig en dramatisk förkastningsbrant. Den varierade topografin har historiskt identifierats som en serie berg - Skinnarviksberget, Mariaberget, Katarinaberget, Stigberget, Åsöberget och Fåfången. Skinnarviksbergets namn är belagt sedan 1630-talet då variationen Skinnareberget användes vilket syftar på den garveriverksamhet som förekom här. Skinnarna (eller garvarna) hade ett illaluktande hantverk som krävde en god tillgång på vatten. De tillhörde troligen de första grupperna av hantverkare som fick flytta ut till malmarna nära vattnet, där de gett namn åt Garvaregatan på Kungsholmssidan respektive Skinnareviksberget på Södermalmssidan.

Skinnarviksparken

I Lindhagens generalplan för Stockholm från 1866 fanns en uttalad ambition att spara vissa av stadens obebyggda höjdparter till allmänna parker. De bergiga områdena var dessutom svårare att införliva i Lindhagenplanens rutnätssystem med raka gator. I bergssluttningarna närmast Söder Mälarstrand bedrevs under 1910-talet parkarbeten. Mellan Lundagatan och Högalidsgatan påbörjades 1921 schaktnings- och sprängningsarbeten för vägar och omfattande planteringar och några år senare utfördes anläggningsarbeten närmast Lundagatan. Namnet Skinnarviksparken fastslogs redan 1915 men det var först på 1930-talet som parken slutligen utformades av stadsträdgårdsmästaren Mauritz Hammarberg. Den ursprungliga naturen på platsen

*Utsikt mot Mariaberget från Skinnarviksberget 1909. Foto: Oscar Heimer.
Källa: Stockholms stadsmuseum.*

skulle i största möjliga utsträckning bevaras och styra planeringen. Det sociala engagemanget inom funktionalismen påverkade medvetenheten om hur stor betydelse parkerna hade i stadsmiljön. Fram t.o.m. 1938 fortsatte parkarbetena utmed Lundagatan och Skinnarviksringen samt i de västra delarna och utmed norra sidan av kvarteret Marmorn.

Framdragningen av Lundagatan

I och med Lindhagenplanen, påbörjades planeringen med att inordna västra Södermalm i en rutnätssystem. 1879 antogs ett förslag till reglering av Södermalm vilket bland annat innebar att dåvarande Lilla Skinnarviksgatan skulle utökas västerut i södra delen av Skinnarviksberget. Lilla Skinnarviksgatan öster om Ringvägen

kallas idag Gamla Lundagatan. Lindhagenplanen syftade även till att förlänga Ringvägen ner mot Söder Mälarstrand, något som aldrig realiserades.

Väster om Ringvägen sprängdes dagens Lundagatan (Nedre Lundagatan fram till Ansgariegatan) fram under perioden 1879-1892. Västra delen sprängdes fram mellan åren 1906-1910. Byggnaderna längs gatan tillkom efter hand. Längst i öster finns de äldsta byggnaderna som uppfördes 1893-1894 och längst i väster ligger kvarteret Plankan som byggdes 1964-1968. Gatan fick namnet Lundagatan vid namnrevisionen 1885 efter universitetsstaden Lund. I samband med etableringen av kvarteret Marmorn uppe på Skinnarviksberget fick Lundagatan två parallella sträckningar.

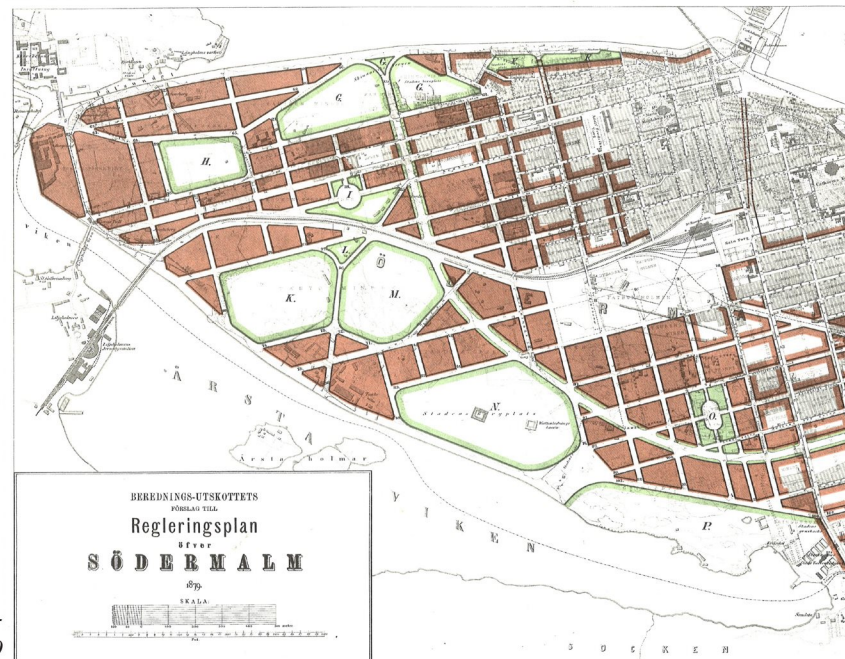
T.v: Framdragningen av Lundagatan västerut genom Skinnarviksberget 1906-1910. Byggnaderna på bilden motsvarar ungefär kvarteret Gnejsen, Lundagatan 50. Foto från öster av Kasper Salin. Källa: Stockholms stadsmuseum.

T.v: Framdragningen av Lundagatan genom Skinnarviksberget från väster ca 1906-10. Jugendhuset med hörntorn står vid korsningen till Ansgariégatan. Foto: Kasper Salin. Källa: Stockholms stadsmuseum.

Karta med höjdkurvor 1870

Förslag till regleringsplan från 1879

Kvarteret Marmorn - historisk bakgrund

Bostadskrisen 1917-23

Som en följd av första världskriget drabbades Sverige av en försörjningskris. Det var brist på livsmedel och bostäder för många människor och under några få år steg byggnadskostnaderna till det tredubbla. De privata byggnadsföretagens verksamhet upphörde nästan helt vilket ledde till högre hyror och en omfattande bostadskris som särskilt påverkade arbetarbefolkningen. Trångboddheten var stor och bostadsfrågan kom in i ett alltmer akut läge. Vid en bostadskongress 1916 fastställdes att kommunerna måste ta ett ansvar för att det byggdes tillräckligt många bostäder. Det resulterade i att det under åren 1917-1924 gavs statliga och kommunala bidrag till att bygga ca 2500 nödbostäder i Stockholm. Bostadskrisen ledde också till att Stockholms Kooperativa Bostadsförening, SKB, bildades år 1916. Föreningen fick köpa mark i norra delen av innerstaden där vice stadsarkitekten P.O. Hallman utformat en stadsplan.

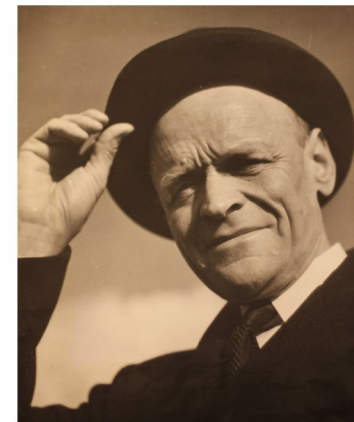
Krisåren blev en period av experiment och nytänkande då en ny grund lades för svenskt bostadsbyggande. Först 1923, fem år efter krigsslutet, släppte inflationen och den privata byggnadsverksamheten ökade ordentligt. Tidens sociala frågor gav helt nya perspektiv på byggande och planering. Det fanns en vilja att kollektivt lösa det länge eftersatta behovet av bostäder för framförallt arbetarbefolkningen. Rationalisering förenk-

lade byggandet och gjorde det enskilda huset billigare att uppföra. År 1919 tillsattes en statlig utredning som undersökte hur framtidens bostäder borde se ut. Utredningens betänkande, Praktiska och hygieniska bostäder, kom ut 1921 och blev en viktig praktisk handbok som bland annat betonade att en bra miljö utanför bostaden var avgörande för en god boendekvalitet.

HSB och Sven Wallander

År 1922 bildade Hyresgästföreningen ett riksförbund och när konjunkturen vände 1923 ville riksförbundet skapa en egen byggande organisation och då bildades Hyresgästernas Sparkasse- och Byggnadsförening, HSB. En av de främsta initiativtagarna var arkitekten Sven Wallander (1890-1968) som redan hade uppfört ett flerbostadshus för Hyresgästföreningen vid Ynglingagatan. Målsättningen var att skapa goda och hälsosamma bostäder till rimliga priser. Till skillnad från andra lokala bostadskooperativa föreningar var HSB verksamma i hela landet och även om byggandet bedrevs rationellt var bostadskvarteren omsorgsfullt gestaltade.

Wallander var mycket pådrivande i frågan om den goda bostaden och medverkade till flera tekniska förbättringar av bostadens standard. I HSB:s program för ett bättre boende fanns tre saker som var av avgörande betydelse. För det första skulle bostäderna vara så välutrustade som möjligt. Även om ekonomin var knapp satsade HSB på moderna bekvämligheter som varmt och kallt vatten, dusch eller bad, centralvärme, sopnedkast och modernt utrustade tvättstugor, en standard som inte var

Sven Wallander. Foto: okänd.
Källa: HSB:s arkiv

en självklarhet för små lägenheter. För det andra skulle bostäderna produceras med modernast möjliga metoder och material. För det tredje skulle bostäderna omges av grönska och planteringar. En viktig fråga för HSB gällde barnens välfärd i det moderna samhället. Man ville att stadsbarnen skulle komma nära naturen och få så mycket sol, ljus och grönska som möjligt kring boendet.

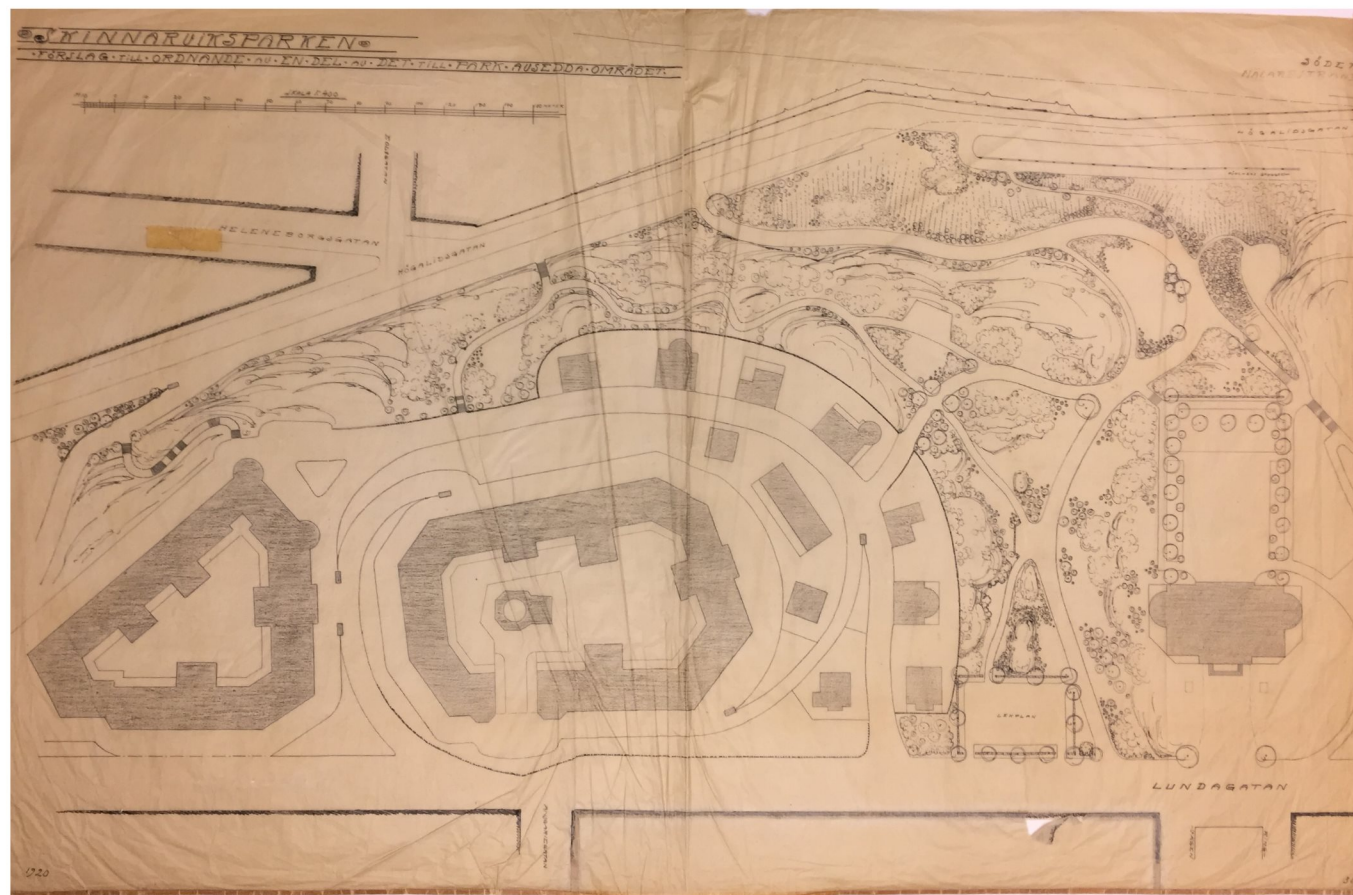
Det fanns en ambition att göra nytta även på andra sätt genom att underlätta medlemmarnas tillvaro och verka för ett bättre liv. Genom inrättandet av lekstugor i slutet av 1920-talet, låg man flera decennier före de kommunala daghemmens utveckling. Idén tog Sven Wallander med sig från ett besök i Wien och HSB kom att bli en drivande och viktig kraft inom detta område.

Historik

1920-talets stadsplanering

I Stockholm hade topografin gjort att en del bergiga områden lämnats obebyggda. Men för de nya stadsbyggnadsideal som växte fram vid sekelskiftet, inspirerade av Camillo Sitte, passade de utmärkt. Under 1910-talet gjorde vice stadsarkitekt P.O. Hallman nya stadsplaner för ett flertal sådana områden där den oregelbundna terrängen utnyttjades för att skapa ett mer varierande gatulandskap. Rödabergsområdet på Vasastaden var ett av dessa områden som bebyggdes under 1920-talet. Ett flertal av de enkelt klassicerande husen putsade i varma kulörer ritades av Sven Wallander och blev HSB:s första samlade bebyggelse. Därefter följde bland annat Helgalunden på Södermalm. De så kallade storgårdskvarteren innebar tillgång till mer ljus och luft i lägenheterna och en bättre utemiljö för barnen, men det befanns snart otillräckligt.

Även vid Lundagatan planerades storgårdskvarter. En ritning från Stockholms parkarkiv daterad 1920 visar en tydligt Camillo Sitte-inspirerad plan för sydvästra Skinnarviksberget. Det är två slutna storgårdskvarter anpassade till topografin omgivna av villor och en anlagd park med slingrande gångar.

Skinnarviksparken, ritning i Trafikkontorets parkarkiv daterad 1920. Planen är tydligt Camillo Sitte-inspirerad där en solitär byggnad, sannolikt en skola, utgör fondmotiv i slutet av Ringvägen. Kvarteren som planerats där nuvarande Marmorn ligger är traditionella storgårdskvarter. I det centralt belägna kvarteret utgör en gårdsbyggnad fond i kvarterets öppning mot söder.

Historik

Kvarteret Marmorn

Men år 1929 blev stadsplanen för kv. Marmorn slutgiltigt bestämd med en annan helt ny idé bakom utformning. I stadsplanedirektören Albert Lilienbergs stadsplan, daterad den 19 april 1929, indelades kvarteret i en utmed sjösidan långsträckt vinkelbyggnad som omramar tre mindre friliggande flyglar mot söder. HSB fick optionsrätt till hela kvarteret och arkitekt Sven Wallander fick i uppdrag att utforma bebyggelsen. År 1930 anhöll Wallander hos Stockholms stadsbyggnadsnämnd om att få stadsplanen ändrad så att Övre Skinnarviksringen avslutas med en vändplan i nordöst istället för att löpa runt den norra fasaden. Därigenom kunde det naturliga berget sparas i anslutning till bebyggelsen. Wallander anhöll även om en öppning i den norra huslängan och att en förgård på fem meters bredd utefter hela norra delen skulle tillfalla kvarteret.

”Då vår förening ämnar bebygga kvarteret i sin helhet, har den del av övre Skinnarviksringen som uteslutits, ingen funktion att fylla. Utan estetiska skäl bör ej hela norra huslängan sammanbyggas, utan öppning lämnas enligt föregående. Beträffande taklifthöjderna böra dessa av både estetiska och praktiska skäl anpassas efter bergets nuvarande nivåskillnader” (Stockholm den 26 februari 1930, HSBs arkiv)

Den 12 april 1930 reviderades stadsplanen enligt Wallanders önskemål. I Stockholms stadsplanekontors särskilda bestämmelser avseende kv. Marmorn från 1930 står att området får bebyggas endast för bostadsändamål.

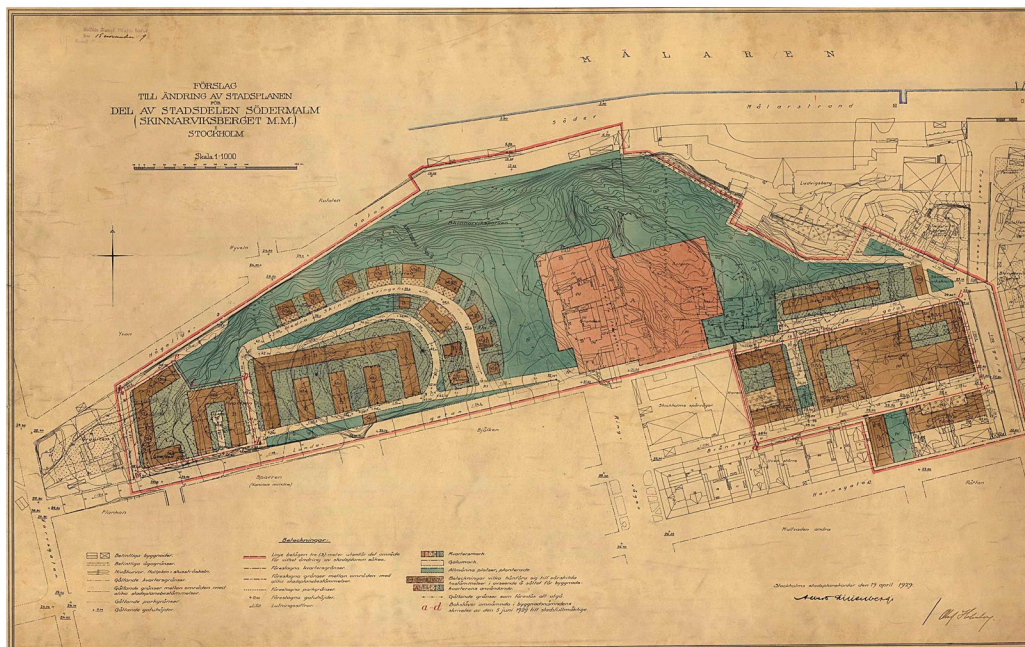

”Bestämmelsen gäller dock icke för det i parkområdet mellan Lundagatans bägge plan belägna mindre kvarteret, som är avsett för en elektrisk transformatorstation”. (Kungl. Maj:ts beslut den 19 december 1930, HSBs arkiv)

Kvarteret Marmorn var ett led i HSBs långsiktiga strävan att ge människor goda bostäder att leva i och ledorden var ljus, luft och sundhet. Det västra vinkelhuset

Foto från nordost och Skinnarviksringen. Bilden visar västra vinkelbyggnaden år 1930 strax före färdigställande. Ännu har inte balkongfronterna monterats. Lägg märke till det naturliga berget som byggnadens podium. Foto: Stjernström. Källa: HSB-arkiv

Historik

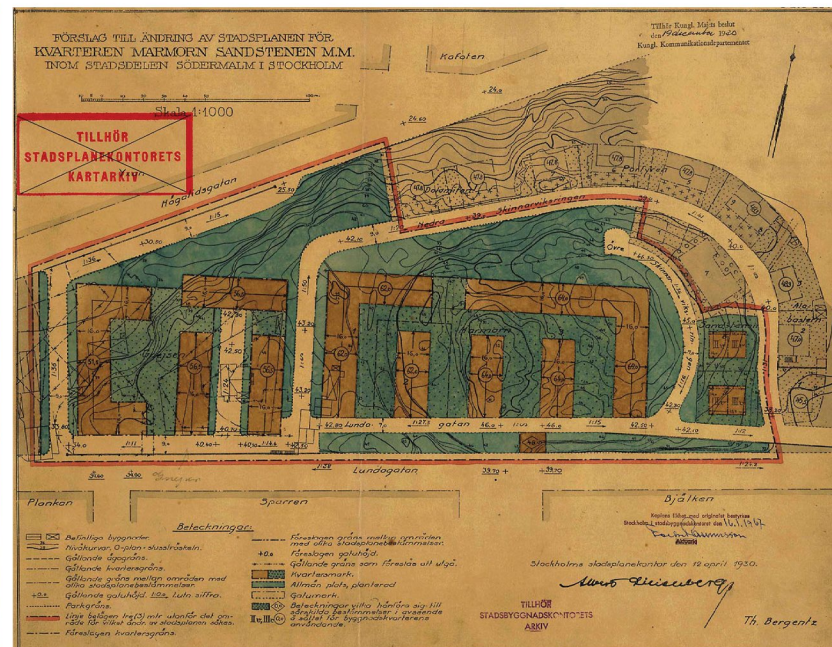

Stadsplanen från 1929 med sluten vinkelbyggnad och vägdragning över berget närmast vinkelbyggnaden. Källa: Stadsbyggnadsexpeditionen, gällande planer, Stockholms stad

och en flygel färdigställdes under 1930 och presenterades under Stockholmsutställningen samma år. HSB satsade stort på deltagandet i utställningen då man ville sprida den kooperativa bostadsrörelsen. Kvarteret Marmorn var en viktig del av HSB:s utställning.

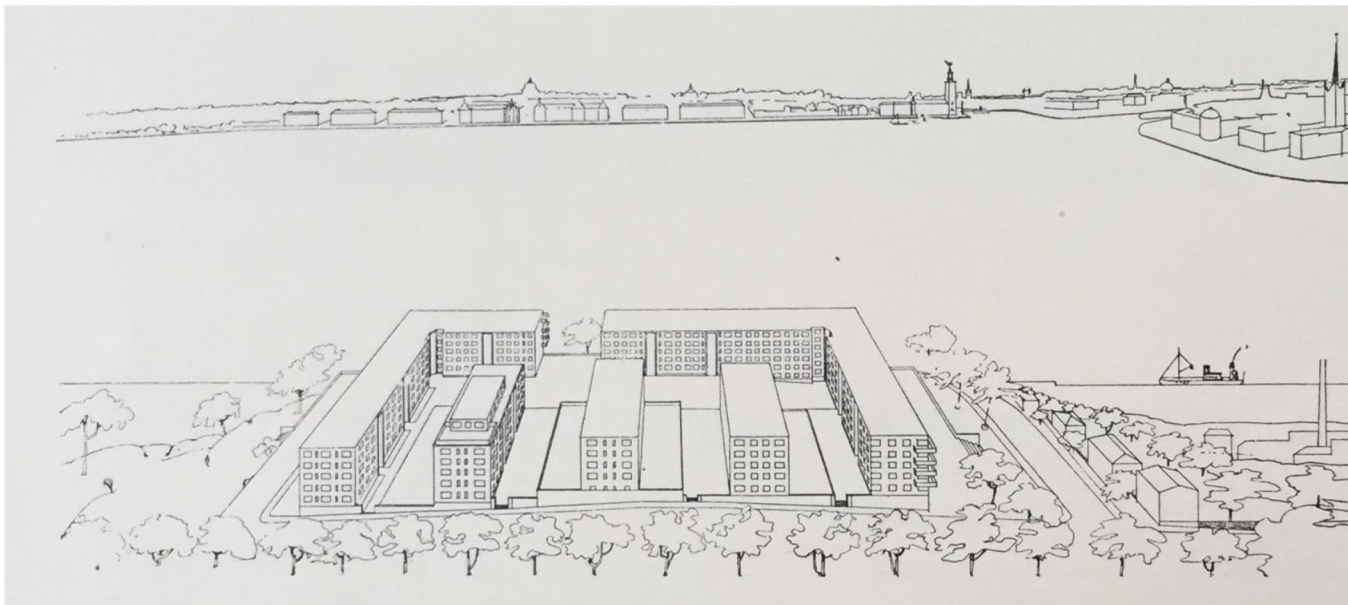
Ett år senare uppfördes den östra större vinkelbyggnaden samt en lamell. I den första etappen uppfördes 474 lägenheter. Det mittersta lamellhuset tillkom i en andra

etapp 1939 med ytterligare 67 lägenheter. Samtidigt tillkom ett pumphus vid Nedre Lundagatan med ett annat läge och en något större utbredning än tidigare planer avsatt för en transformatorstation. Byggnaderna är HSB:s så kallade A-hus vilket betydde en lite högre standard. Det betydde bland annat badrum med sittbadkar, fönsterbänkar av armerad konsten, diskbänkar av emalj och en radioväggkontakt. De fick också hiss i alla uppgångar, sopnedkast, tvättstugor med tvättmaski-

Stadsplanen från 1930 med öppning i vinkelbyggnaden och bevarat bergsparti närmast huset. Källa: Stadsbyggnadsexpeditionen, gällande planer, Stockholms stad

ner och inbyggda piskplatser. Köken gjordes små och kallades kokvrår i linje med funktionalismens idé att man skulle äta på arbetet och inte kunna sova i köket. Huvudsakligen var de 539 lägenheterna på två rum och kokvrå samt ett mindre antal om tre rum och kokvrå. Idag är kvarteret Marmorn Stockholms äldsta och största bostadsrättsförening.

T.v: Perspektiv från söder som tydligt visar hur bebyggelsen samlats på bergets krön med berget som ett podium och en omgivande grans av grönska. Längst fram i bild bergsskärningen mellan Lundagatorna med tänkt trädrad. På bilden syns även de terränganpassade murar som avgränsar innergårdarna, troligen för att barnen inte skulle springa ut på gatan. Källa: Byggmästaren 1931

T.v: Flygfoto från söder över kvarteret Marmorn 1939. Längst fram i bilden syns bergsskärningen med den stort anlagda trappan. Bredvid trappan syns en liten kur av okänt slag jämte nyanlagd buskplantering i slänten. Längre till vänster det nyligen uppförda pumphuset (tryckstegringsstationen). Uppe på berget håller den mittersta lamellen på att färdigställas. Foto: Oscar Bladh. Källa: HSB-arkiv

Motstående sida: flygfoto från nordost 1932. Kvarteret Marmorn tronar högst upp på berget. Den östra längan ligger något högre och har därför också en något högre takfotshöjd - ett exempel på hur man lät topografin avteckna sig i bebyggelsen. De genomgående balkongerna med vacker vy över staden var ett sätt att kompensera för de många enkelsidiga lägenheterna. Foto Oscar Bladh. Källa: Digitala stadsmuseet

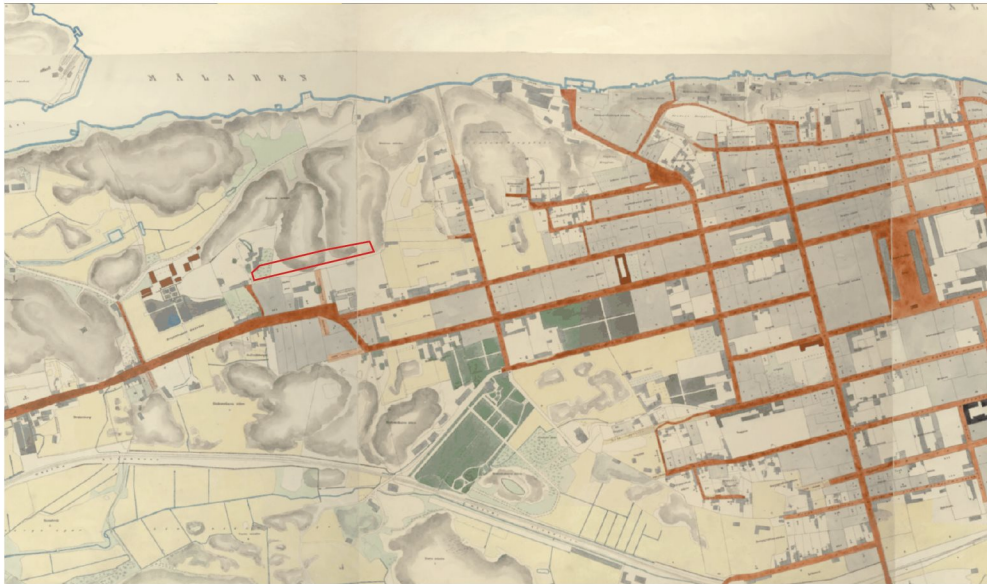

Lundagatan, del av Södermalm 2:8, Stockholm
Kulturmiljöutredning

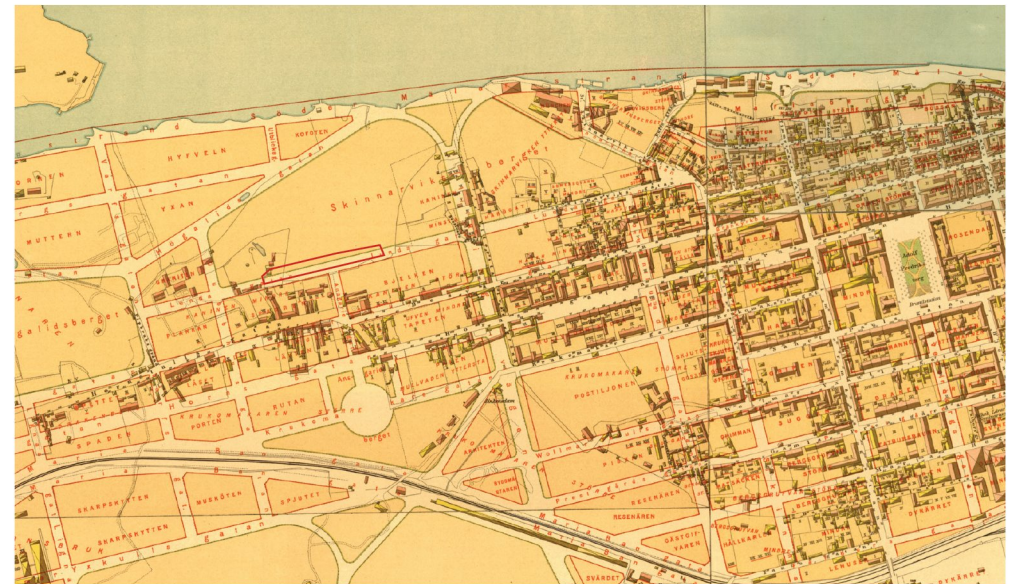

Foto från Kungsholmen u.å. men troligen runt 1932. Lägg märke till hur kvarteret Marmorn följer bergets form. Ur HSBs arkiv.

Historik - områdets utveckling i kartor

1863 Berget endast tillgängligt via tomtmark.

1885 På kartan syns den befintliga bebyggelsen tillsammans med planerade gator.

1930 Första delen av kvarteret Marmorn under uppförande.

2017

Nulägesanalys

Nedre Lundagatan har sluten kvartersbebyggelse på södersidan, med byggnader i fem våningar. Längs norrsidan kantas gatan av en planterad och lite vildvuxen slänt med synliga bergspartier och granitmurar. Lundagatans branta obebyggda sida är en rest av det svårtillgängliga Södermalm, där den dramatiska topografin varit en utmaning och förutsättning för stadsbyggandet. Slänten är en planerad del av en helhetskomposition. Den utgör en del av den gröna krans som omger och lyfter fram kv. Marmorn som är byggt enligt stadsplanen om "hus i park".

Den slutna bebyggelsen ger ett skuggigt gaturum, men den obebyggda slänten är solbelyst under den ljusa delen av året. De ljusputsade gavelpartierna i kvarteret Marmorn reflekterar också ned ljuset där de tittar fram mellan träden. På sommaren bidrar dock de täta trädkronorna till det skuggiga gaturummet. En öppning mellan kvarteren söderut skapar en viktig koppling ned mot Brännkyrkagatan och Hornsgatan och släpper fram ljuset på den stentrappa som leder upp mot Skinnarviksberget.

I kontrast mot de livligare kvarteren längs Hornsgatan, har Lundagatan en lugn karaktär. Bebyggelsen består till största delen av bostäder, med inslag av kontor och verksamheter i bottenvåningarna. Sedan 1970-talet verkar Dockteatern Tittut här – ett välkänt utflyktsmål för förskolor och barnfamiljer. Längs nedre Lundagatan rör sig ett stillsamt flöde av boende och besökare till de

olika verksamheterna. Gatan är förhållandevis tyst. På våren utgör dock fågelkvitter från släntens buskage en påtaglig del av ljudbilden.

Nedre Lundagatan är lätt välvd och går efter att ha sprängts ut i berget på skrå längs Skinnarviksbergets slänt. I väster finns en stark visuell koppling till Högalidskyrkan med sina karaktäristiska torn och Högalidparkens grönska i fonden av gatan. I öster möter Skinnarbacken och den oregelbundna äldre bebyggelsen som klättrar längs Yttersta tvärgränd. Släntens grönska förbinder visuellt Högalidsberget med Skinnarviksberget.

Längst i väster består vegetationen av högresta lönnar med stora trädkronor planterade på regelbundet avstånd från varandra framför stödmuren av granit. Trädkronorna skjuter ut i gaturummet och ger en grön karaktär. Framför kv. Marmorn har slänten ett större djup och är mera vildvuxen. En granittrappa med smidesräcken och en granittrappa kantad med granitmurar förmedlar kontakten mellan övre och nedre Lundagatan. Berg i dagen finns närmast Övre Lundagatan. I detta parti förekommer färre planterade lönnar. Istället växer en mängd frösådda askar närmast klipporna. Längre ner i slänten växer buskar som troligen planterats på 1930-talet; nyponros, hagtorn, rosentry, idegran och måbär. I slänten står också två teknikbyggnader – ett pumphus (tryckstegringsstation) i tegel, samtida med kvarteret Marmorn, och en elcentral i platsgjuten betong från

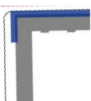
1970-talet. Pumphuset har en prydlig utformning med ordnad parkering framför. Elcentralens förmark är förfallen. Byggnadens tak som omges av ett skyddsräcke är ovårdat och täcks delvis med sly och gräs. Öster om kv. Marmorn smalnar slänten av och blir gradvis mindre brant. Ett enkelt trapplopp tar upp höjdskillnaden. Denna del är på samma sätt som mittdelen bevuxen med planterade buskar och mindre frösådda träd.

Ovan slänten löper den brantare övre Lundagatan som avgränsas mot slänten av ett smidesräcke. Släntens vegetation skänker grönska även i detta gaturum. På norra sidan om gatan möter längst i öster Skinnarviksparken och därefter 1930-talsbebyggelse av olika karaktär. I öster stadsvillor i trädgårdar som delvis avgränsas av trappande stödmurar. Centralt ligger det funktionalistiska kvarteret Marmorn som öppnar sig söderut. De fem gulputsade gavlarna vänder sig direkt mot gatan. I sockelvåningarna ligger verksamhetslokaler som ger liv till gaturummet. Mellan husen finns grönskande bostadsgårdar. De planterade gårdarna avgränsas mot gatan av låga murar som utgör en slags fortsättning på sockelvåningarna och vars höjd följer gatans välvning. I väster tar kvarteret Gnejsen vid. Dess arkitektur är samtida men delvis mer klassicerande. Kvarteret har planterad förgårdsmark mot kv. Marmorn och öppna bostadsgårdar som tydligt utgör en del av berget då de är starkt kuperade och även har berg i dagen mot gatan.

Nulägesanalys

Teckenförklaring

- Landmärke
- Berg
- Siktlinje
- Uppbruten front
- Sammanhängande front

Nulägesanalys

Övre Lundagatan, vy mot väster med Högalidskyrkan i fonden.

Övre Lundagatan, ordnade innergårdar som möter gatan med trappande murarvy mot väster med Högalidskyrkan i fonden.

Nedre Lundagatan, berg i dagen med frösådda träd.

Övre Lundagatan, vy mot väster: Kvarteret Marmorn med sina ljusputsade fasader. Den vegetationskladda slänten skapar ett grönt gaturum.

Skinnarviksringen möter Övre Lundagatan, vy mot söder: de planterade lönnarna framför bebyggelsen vid Nedre Lundagatan utgör en del av den gröna kransen.

Nedre Lundagatan, stödmur i granit med rad av planterad lönn mot gata. Västra trappan i granit med smidesräcke.

Nulägesanalys

Nedre Lundagatan, vildvuxna buskar i slänten.

Nedre Lundagatan, pumphuset (tryckstegringsstationen) i tegel.

Nedre Lundagatan, vegetationsklädd slänt med berg i dagen.

Övre Lundagatan ned mot Ansgarieberget och Globala gymnasiet (ark. Paul Hedqvist).

Elcentral i platsguten betong vid trappan.

Stora trappan i granit förbinder Övre och Nedre Lundagatan.

Nedre Lundagatan där slänten är som djupast. Vy mot väster.

Övre Lundagatan vid kvarteret Marmorn, vy mot öster.

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriska utgångspunkter

Utredningen har utförts med utgångspunkt i ett kulturhistoriskt perspektiv där alla byggnader, platser och miljöer som aktivt formats av människan definieras som kulturobjekt. Vilka kulturobjekt i form av byggnader, platser och miljöer som tillskrivs kulturhistoriskt värde beror på vilken kunskap och upplevelse de anses kunna förmedla, samt på hur välbevarade och tydliga de framstår. Traditionellt identifieras kulturhistoriska värden utifrån två perspektiv: en bebyggd miljö som källa till kunskap om historien, respektive en bebyggd miljö som källa till upplevelse av historien. Som källa till kunskap om historien fungerar miljöer som ett fysiskt dokument som berättar till exempel om en viss tids samhällsanda, arkitektur, byggnadsteknik eller material. Miljöer som källa till upplevelse av historien bärs t.ex. av byggnaders eller miljöers arkitektoniska uttryck, dess material och konstnärliga gestaltning.

Källa till kunskap

Stadsbyggnadshistoriskt värde

Det aktuella området har ett stadsbyggnadshistoriskt värde. Vid Lundagatan möts resultatet av det sena 1800-talets stadsplanering, den klassiska stenstaden med sina rätvinkliga kvarter och funktionalismens stadsplanering enligt principen ”hus i park”. Båda sätten att bebygga staden syftade till att skapa trygga och hälsosamma miljöer för invånarna, något som utvecklades med tiden och är mer förfinat i den senare stadsbyggnadsprincipen.

Slänten med inslag av berg i dagen mellan Lundagatans övre och nedre sträckning är en rest av Skinnarviks-bergets utbredning söderut. Bergsskärningen berättar om 1800-talets stadsbyggnadsprinciper som med hjälp av en teknisk landvinning, dynamiten, kunde bemästra bergen på Södermalm och rulla ut kvarter utan hänsyn till topografin.

Slänten med sin bergsskärning blev en naturlig utgångspunkt 30 år senare för en ny stadsbyggnadsprincip som

tog avstamp i den naturliga topografin och närmast förstärkte den. Slänten blev en del av den gröna krans som omgav den funktionalistiska bebyggelsen, skänkte ljus, luft och grönska och utgjorde det podium och gröna golv på vilket bebyggelsen placerades. Visserligen utgjorde inte slänten den orörda natur som man eftersträvade intill bebyggelsen, men genom planteringar och anläggandet av trappor uppfylldes andra rekvisit. Ordandet av kvarteret Marmorn är särskilt betydelsefullt då anläggningen är den första i sitt slag i Stockholm och utgör avstamp för modernismens stadsbyggnadsprincip.

Kulturhistoriskt värde

Källa till upplevelse

Topografi, autentiskt berg och orientering

Berget på Södermalm gör att landskapet träder fram. Det är en påtaglig påminnelse om att fundamentet som staden är byggd på är ett stycke natur. Södermalms berg uppvisar en stor variationsbredd då det gäller hur berget har hanterats och bearbetats. Den bevarade men till park använda naturmarken har en hög grad av autenticitet och speglar berget som natur. Även det berg som sprängts sönder eller dolts bakom prydliga murar har ett värde som ett autentiskt format stadslandskap från en viss tid. Slänten med bergsskärningen hör inte till de mest betydande stadsbyggnadselementen på Södermalm, men har betydelse i närmiljön.

I närområdet finns flera berg som redan i Lindhagenplanen 1866 undantagits från mer omfattande bebyggelse och som istället utgör parker och rekreationsområden. Längs med Lundagatan finns siktlinjer både mot östra delen av Skinnarviksbergen och mot Högalidsberget. Slänten och bergsskärningen längs med gatan utgör en förmedlande länk mellan dessa gröna parker. Från kvarteret Marmorn finns en medvetet ursparad siktlinje mot Ansgarieberget söder om Hornsgatan som skapar ett sammanhang, en extra upplevelse och möjlighet till orientering. Mot norr finns på samma sätt en vy över Mälaren och stadsarkipelagen genom ett släpp mellan byggnaderna i kvarteret Marmorn.

Från att fram till 1800-talets mitt ha varit ett vanligt inslag i stadsbilden förekommer synligt berg i dag alltmer sällan. Det är en följd av den ökande förtätningen på Södermalm. Det synliga berget i staden är därför en ändlig resurs och då det tagits bort kan åtgärden inte göras ogjord.

Stadsmiljö

Lundagatan avviker från den typiska innerstadsgatan i och med de topografiska förutsättningarna. Gatan har även bebyggts under en längre tid med olika arkitekturstilar som resultat. Trots detta har bebyggelsen en för innerstaden typisk sammanhållen skala med likartad takfotshöjd, avvikande bottenvåningar, kraftig murverkan och en sammanhållen varm färgskala. Detta gäller även bostadslamellerna i kvarteret Marmorn och Gnejsen.

Beskrivning av förslaget

Förslaget innebär att den gröna slänten mitt emot bebyggelsen i kvarteret Marmorn som idag tar upp nivåskillnaden mellan Övre och Nedre Lundagatan bebyggs och att grönskan ersätts med 13 radhus i tre våningar som sprängs in i bergssidan. Den öppna axeln mot söder och Hornsgatan bevaras jämte transformatorstationen och den centrala trappan som bildar en öppning i den nya radhusbebyggelsen. Den västra trappan rivs och ersätts med ny trappa vars läge inte är fastställt. Pumphuset (tryckstegringsstationen) i tegel från 1930-talet bevaras. Befintliga uppvuxna träd med större kronor samt buskar försvinner utom vid elstation och tryckstegringsstation. Gatan smalnas av något.

Nedre Lundagatan omvandlas till en mer typisk stadsstadsgata med bebyggelse på två sidor. Den nya be-

byggelsen vänder lätt snedställda gavlar klädda med ljusgrått tegel mot gatan. Entrén till varje radhus ligger längst till höger i den rakt indragna bottenvåningen. Den nås genom en öppning i de låga murar och staket som kantar gatan som skydd för bostadens entré samt skydd för den privata uteplats som upptar byggnadens halva längd mot gatan. Denna del av byggnaden är indragen från gatan och till stora delar uppglasad. På radhusets uteplats finns plats för ett mindre träd. Radhusen har formen av kedjehus med ett mindre släpp mellan varje huvudvolym vilket möjliggör visuell kontakt mellan Nedre och Övre Lundagatan. Släppet minskar dock då en del av öppningen tas upp av en glasad vinterträdgård. Arkitekturen är spännande med påkostade material och detaljer.

Längs Övre Lundagatan ersätts dagens gröna slänt avgränsad av ett smidesstaket, med en bebyggd front. Radhusen sticker upp en våning i gaturummet och ersätter så de befintliga trädkronorna i höjd. Entréerna ligger indragna från gatan och nås via några trappsteg. Mittgruppens fasader når fram till gatan och entréerna är tillgängliga utan nivåskillnader. En tegelmur krönt med ett smidesräcke möter gatan. Innanför ligger en privat terrass med möjlighet att odla mindre växter. Mot denna gata är radhusets tegelfasad slutet och fönstren är istället koncentrerade till sidofasaden. Fasaden mot gatan avslutas med ett sluttande tak och en karaktärsfull skorsten.

Beskrivning av förslaget

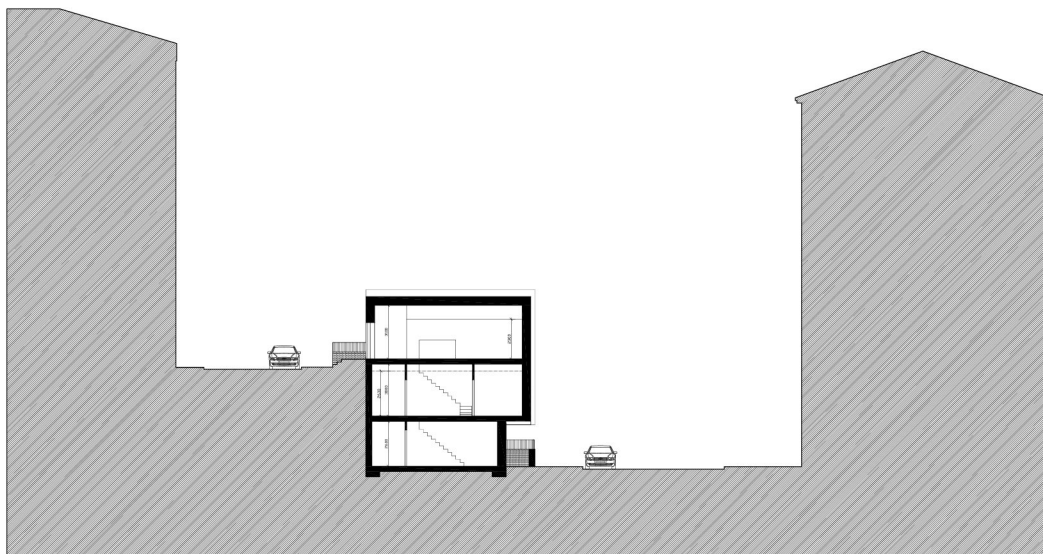

Motstående samt denna sida: förslagsskisser med plan och elevationer.

Elevationen ovan visar radhusens front mot Nedre Lundagatan. Elevationen nedan visar radhusens front mot Övre Lundagatan. Utopia arkitekter

Beskrivning av förslaget

Ovan: Sektion genom ett radhus. Utopia arkitekter

Fotografierna visar det danska teglet D91 från Petersen Tegl med referensbilder från hemsidan. Detta tegel eller motsvarande kvalitet och utseende avses användas på radhusen.

Konsekvensanalys

Röd text - övervägande negativ aspekt

Grön text - övervägande positiv aspekt

Berg och bergsskärningar på Södermalm

Den föreslagna bebyggelsen påverkar det lokala värdet av slänten och bergsskärningen negativt. Sprängningen och bebyggelsen minskar förekomsten av berg och berg i dagen på Södermalm. Den minskar också de läsbara spåren av hur det sena 1800-talets framdragande av kvarterstaden bemästrade topografin. Bebyggelsen minskar den gröna kopplingen mellan de berg som sparrats i mer ursprunglig form; Högalidsberget och östra delen av Skinnarviksberget.

Stadsbyggnadsidéen bakom kv. Marmorn

Framför allt påverkar den föreslagna bebyggelsen den stadsbyggnadsidé som ligger bakom kvarteret Marmorn negativt. Kvarteret Marmorn är betydelsefullt då det hör till de första renodlade funktionalistiska bostadsprojekten i Stockholm. Genom den föreslagna bebyggelsen försvinner delar av kvarteret Marmorns gröna krans som är en bärande del av stadsplaneidéen, som utgör bebyggelsens golv och ger ljus och rymd runt husen. I funktionalismen används och accentueras topografin. Den föreslagna bebyggelsen minskar upplevelsen av berget som ett podium för kvarteret Marmorn.

Byggnadstypen

Radhus i souterräng, förekommer i anslutning till annan hyreshusbebyggelse inom den tidiga funktionalismen, t.ex. arbetarbostäderna på Kvarnholmen i Nacka och stadsradhusen i Fredhäll på Kungsholmen (Orvar Odds väg – Snoilskyvägen). Byggnadstypen som sådan är därför inte främmande i sammanhanget med kv. Marmorn. Skillnaden mellan äldre radhus och de föreslagna är att de funktionalistiska radhusen omges av en grön krans av orörd eller delvis förädlad naturmark medan radhusen i förslaget ersätter delar av den gröna kransen.

Topografin och den gröna kransen

Radhusen är tänkta att byggas inom den gröna kransen. Vid de tre föreslagna husgrupperna försvinner befintlig grönska, topografin ändras genom sprängning i bergsidan och slänten ersätts med byggnader som tar upp höjdskillnaden. I släppen mellan de tre radhusgrupperna bevaras den gröna kransen med topografi och växtlighet. Genom att radhusen delats in i mindre grupper med gröna släpp emellan bevaras en del av upplevelsen av den gröna kransen när man rör sig längs gatorna.

På varje radhustomt mot Nedre Lundagatan planeras ett mindre träd. Trädens lägen och storlek på kronorna bidrar i begränsad omfattning till ny grönska i gaturummet i stort, men kan upplevas tydligt vid förbipassering. Mot Övre Lundagatan planeras mindre planteringskärl som endast i begränsad omfattning kompenserar för dagens träd och buskvegetation i gatumiljön.

Trappor, byggnader och siktlinjer

I förslaget bevaras den monumentala trappan samt tryckstegringsstationen och elstationen vilket är positivt. Vid elstationen bevaras sikten mellan Skinnarviksberget och Ansgarieberget och den dramatiska topografin kan fortsatt upplevas i den bevarade trappan. Sikten norrut från Övre Lundagatan, genom en öppning i kvarteret Marmorn och ut över rymden över Riddarholmsfjärden bevaras. Samma sikt från byggnaden på södra sidan om Nedre Lundagatan inskränks till en begränsad del då ett radhus hamnar i en del av öppningen och sticker upp en dryg våning.

Den västra förbindelsen mellan Nedre och Övre Lundagatan föreslås rivas och ersättas med en ny i annat läge. Denna trappa har inte en lika särpräglad utformning som monumentaltrappan och en ny trappa med anpassad utformning, eventuellt med återanvänt material, kan kompensera för att en ursprunglig trappa försvinner. Att förlägga trappan till ett läge längre västerut kan dock innebära ingrepp i raden av planterade högväxta lönnar, vilket minskar det gröna inslaget i gaturummet och ytterligare försvagar den gröna kransen.

Förhållningssätt till Nedre Lundagatan

Genom den föreslagna bebyggelsen omvandlas delar av Nedre Lundagatan till en mer klassisk stenstadsgata med bebyggelse på två sidor. Den tillkommande bebyggelsen med sin trevåningshöjd tar i anspråk en del av gatans nuvarande luftrum och därmed minskar, särskilt

Konsekvensanalys

under vinterhalvåret, gatans ljusinfall, där kvarteret Marmorns putsade fasader idag reflekterar södersolen. Uppdelningen i tre enklaver med relativt stort släpp gör att den negativa påverkan begränsas.

Den föreslagna bebyggelsen uppförs i direkt anslutning till Nedre Lundagatan på klassiskt stenstadsvi. Radhusen saknar dock den direkta relation till gatan som är innerstadens signum, med sammanhängande fasader och entréer direkt mot gatan. Halva radhusfronten mot gatan är djupt tillbakadragen och bildar en privat gård bakom en mur/staket med svag relation till gatan. Andra halvan undviker på olika sätt det direkta mötet med gaturummet. Entréfasaden når fram till gatan men vänder sig svagt vinklad från gatan. Bottenvåningen med entré vänder sig direkt mot gatan, men är tillbakadragen och avskärmas med mur/staket. De avskärmande murar/staket som löper framför både gård och entréfasad skapar en kontinuerlig privat zon utefter gatan som bidrar begränsat till gatans liv och avviker från stenstadens grammatik. Intrycket blir bebyggelse som nyttjar det centrala läget men inte anpassar sig till stenstadens förutsättningar.

Förhållningssätt till Övre Lundagatan

De föreslagna radhusen har ungefär samma förhållningssätt till Övre Lundagatan som till Nedre Lundagatan. Trappande murar närmast gatan omgärdar privata terrasser med planteringslådor, vilka bildar en tuktad pendang till kvarteret Marmorns trappande murar som

omgärdar innergårdar med ordnad grönska. Byggnaderna tar höjdmässigt lika stor plats som nuvarande grönska, men de privata "miniinnergårdarna" bidrar i begränsad omfattning med grönska till gaturummet. Byggnaderna är i huvudsak tillbakadragna från tomtgränsen så att ett avstånd mellan trottoar och entré erhålls. De tillbakadragna fasaderna skuggar inte gatan och ljuset och rymden, typisk för funktionalismen, bibehålls. Den mittersta radhusgruppen om tre hus ligger istället i gatuliv. Byggnadssättet påminner om kvarteret Marmorns gavlar som ligger i gatuliv, vilket kan vara positivt, men den sammanlagda påverkan på gatumiljön är svårbedömd.

Den nya arkitekturen

De föreslagna radhusen har en stilren och nutida arkitektur. Radhusen avviker kraftigt från befintlig bebyggelse och är tydliga representanter för vår tid. De utförs med viss anpassning till terrängen, topografi omtolkad i bebyggelse, vilket också är ett av Stockholms särdrag. Den upprepade hustypen anknyter till det upprepade gavelmötivet i de funktionalistiska kvarteret Marmorn och Gnejsen, likaså den enhetliga fasadkulören.

Det tänkta materialet i radhusen är tegel. Tegel är ett traditionellt och gediget material med mer eller mindre naturliga variationer från bränningen som ger liv i fasaderna. Tegel förekommer på flera andra byggnader i området. Teglets materialitet efterliknar grövre puts och samspelar med bottenvåningarna på kvarteret Marmorn.

Den grövre strukturen samspelar även med bergsskäringens grova klippor och byggnaderna kan därmed till viss del uppfattas som ett podium för byggnaderna uppe på berget sett från Nedre Lundagatan. Den tänkta ljusa teglet har även möjlighet att föra ner ljus till det trängre gaturum som bildas vid radhusen. Den kallt ljusgrå tonen avviker dock från den i övrigt varma färgskalan längs med både Nedre och Övre Lundagatan.

Hur man kan minska det befintliga förslaget negativa påverkan på de kulturhistoriska värdena

- Spara så mycket som möjligt av berget och den uppvuxna planterade vegetationen, primärt för att bevara den gröna kransen runt kvarteret Marmorn, men också för att bibehålla grönska i gaturummet vid de båda Lundagatorna och sambandet mellan de båda bergen Högalidsberget och östra Skinnarviksberget.
- Ge den nya trappan ett anpassat läge där planterade trädrader inte påverkas och befintligt stenmaterial återanvänds.
- Säkerställ nyplantering av träd och skydd av träd i detaljplan.
- Ge bebyggelsen en direkt anslutning till Nedre Lundagatan så att den bättre faller in i stenstadens grammatik, t.ex. genom att ta bort murar/staket, framför allt vid entréfasaden.
- Låt den föreslagna bebyggelsens arkitektur stå ut i sitt nutida uttryck, men samtidigt smälta in i omgivningens och innerstadens färgskala genom att välja ett tegel med en varmare ton.

Källor

Arkiv

ArkDes - fotografier

HSB:s arkiv på Centrum för näringslivshistoria - fotografier, årsberättelser, skrifter, artiklar

Lantmäteriet - ortofoto

Riksantikvarieämbetet, Bebyggelseregistret - byggnadsår

Stockholms stad, centrala expeditionen - stadsplaner

Stockholms stad, Stockholms stadsarkiv, Trafikkontorets parkarkiv - historiska kartor, parkritningar

Stockholms stad, Stockholms stadsmuseum - äldre fotografier

Litteratur

Asker, Bertil (1986) *Stockholms tekniska historia. 2, Stockholms parker: innerstaden*, Liberförlag, Stockholm

Eriksson, Eva (2001) *Den moderna staden tar form, Arkitektur och debatt 1910-1935*, Stockholm

Ljungdahl Ulla (2004) *Kvarteret Marmorn, I Wallanders funkishus på Södermalm i Stockholm*, Uddevalla

Lundevall Owe (1992) *HSB och bostadspolitiken på 1920-talet*, Stockholm, HSBs riksförbund

Lundevall Owe (1993) *HSB och bostadspolitiken på 1930-talet*, Stockholm, HSBs riksförbund

Marmorbladet, organ för bostadsrättsföreningen Marmorn, Nr 2, årgång 12, maj 2005

Stahre, Nils-Gustaf; Fogelström, Per Anders & Ferenius, Jonas & Lundqvist, Gunnar (2005) *Stockholms gatunamn*.

Monografier utgivna av Stockholms stad (3:a upplagan). Stockholm

Strömberg Björn (1987) *Att bo – idéer från 30-talet. En sammanställning till minne av arkitekt Sven Wallander och tillägnad Stockholms Byggnadsförening*, Lidingö 1987-05-10

Wallander, Sven (1965) *Minnen*, Stockholm: HSBs riksförbund

Wallander, Sven (1968) *Mitt liv med HSB: en bostadspionjär berättar*, Stockholm, Wahlström & Widstrand.

Övrigt

Skissunderlag från Utopia arkitekter

www.petersen-tegl.dk